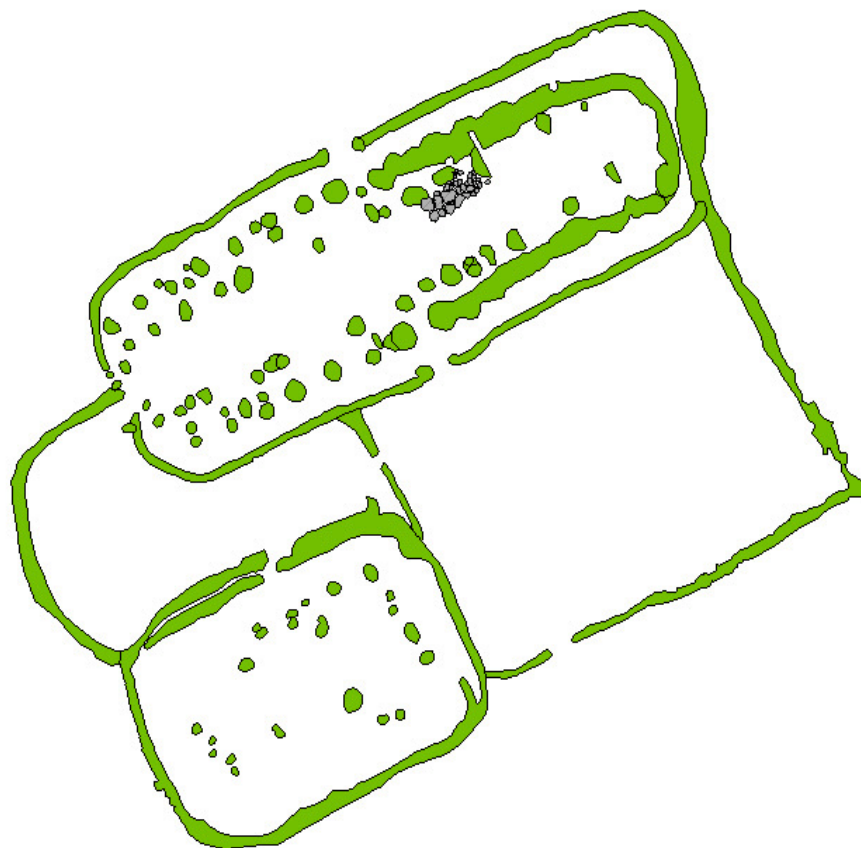

Vesthimmerlands Museum Bygherrerapport

Baunehøj – gravhøj fra bondestenalder og bronzealder samt bopladser fra ældre jernalder

Benita Clemmensen og Niels Terkildsen

Bygherre: Nordjyllands Amt

Bygherrerapport

for Landevej nr. 467, Hobro-Aggersund, km 26.140-km 33.820
Kørebane- og rabatudvidelse, Aars-Jenle, Etape 3

Indholdsfortegnelse

1. Indledning
2. Landskabet og kulturhistorien
3. Udgravningsmetode
4. Undersøgelsens resultater
5. Faktuelle oplysninger
6. Litteratur

1. Indledning

I forbindelse med Nordjyllands Amts kørebane- og rabatudvidelse af vej 467, Aars-Jenle, etape 3 foretog Vesthimmerlands Museum en arkæologisk prøvegravning på udvalgte steder i det berørte område. Prøvegravningen resulterede i fire lokaliteter, hvor der lige under det moderne pløjelag viste sig stenlægninger samt større og mindre mørke pletter- stolpehuller, gruber eller andre spor efter menneskelig aktivitet. Her var det nødvendigt at foretage arkæologiske udgravninger. Lokaliteterne var VMÅ 2450 Baunehøj 1, VMÅ 2451 Baunehøj 3, VMÅ 2452 og VMÅ 2453, for deres placering se vedlagte kort. Ved VMÅ 2450 og VMÅ 2451 blev det endvidere besluttet, at udvide den arkæologiske undersøgelse uden for det af kørebane- rabatudvidelsen berørte område, hvilket lodsejer Niels Toldbod indvilgede i.

Prøvegravningerne blev foretaget i maj 2004 af museumsinspektør Bjarne H. Nielsen. De arkæologiske undersøgelser inden for vejtracéets område strakte sig fra juni 2004 til oktober 2004, mens udgravningen uden for vejtracéet forventes afsluttet i foråret 2005. Udgravningerne blev forestået af cand.phil. Charlotta Lindblom, mag.art. Benita Clemmensen og mag.art. Niels Terkildsen, endvidere deltog museumsinspektør Bjarne H. Nielsen ved enkelte lejligheder. Udgravningstegningerne fra VMÅ 2450 og VMÅ 2451 blev digitaliseret i MapInfo af stud.mag. Kamilla F. Terkildsen.

Bygherre for kørebane- og rabatudvidelsen var Nordjyllands Amt. Den arkæologiske undersøgelse inden for vejudvidelsen er finansieret af bygherren i henhold til museumslovenes §27, stk. 4. Uden for vejudvidelsens område blev udgravningen finansieret af Kulturarvstyrelsen (KUAS) og Vesthimmerlands Museum (VMÅ). Lodsejer af vejtracéet er Nordjyllands Amt, mens lodsejeren uden for det af Nordjyllands Amt eksproprierede område er Niels Toldbod. Muldafrømningen på de undersøgte lokaliteter blev foretaget af NCO Byg, Aars A/S, og Nordjyllands Amts Vejvæsen stillede ved mindre og akutte formål velvilligt rendegraver til rådighed.

2. Landskabet og kulturhistorien

De fire undersøgte lokaliteter ligger ved Aggersundvej i den nordligste udkant af Aars by, for deres nøjagtige placering se vedlagte kort. VMÅ 2450 og VMÅ 2451 ligger henholdsvis på og nær toppen, af en ca. 250 hektar stor bakke, mens VMÅ 2452 ligger på den vestlige skråning af samme bakke. Toppen af bakken udgør et stort plateau. Mod vest er bakken afgrænset af et smalt moseområde, mens den mod syd og øst støder op til et lavtliggende område omkring Halkær Å. Fra den østlige side af bakken løber der en bakkekam mod nord. Nordvest for moseområdet vest for bakken stiger landskabet igen kraftigt. På denne bakkeskråning ligger VMÅ 2453 placeret.

På bakken, hvor VMÅ 2450, VMÅ 2451 og VMÅ 2452 er placeret, har vi kendskab til mange forhistoriske lokaliteter. På og omkring plateauet er der registreret 10 gravhøje (sb. nr. 82, 83, 84, 85, 86, 184, 186, 188, 189 og 191), en stenbygget barnegrav fra jernalderen (sb. nr. 190), en jernalderboplads (sb. nr. 185) og nogle jernalderagre (sb. nr. 241). På bakkeskråningerne er der endvidere registreret otte gravhøje (sb. nr. 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93 og 197), en stenaldergrav (sb. nr. 193), en stenkestegrav (sb. nr. 272), en jernalderboplads (sb. nr. 194), en stenlægning (sb. nr. 279), og der er fundet to flintdolke fra slutningen af bondestenalderen. I området ved Halkær Å er der fundet flere moseofrede lerkar fra den ældste del af jernalderen. Sydøst for bakken er der ved Halkær Å registreret hjulspor, som må henføres til oldtiden.

Bakken, hvorpå VMÅ 2450, VMÅ 2451 og VMÅ 2452 er placeret, er altså rig på spor fra både sten-, bronze- og jernalder, og en af de registrerede gravhøje (sb. nr. 82) blev direkte berørt af anlæggelsen af rundkørslen i krydset Aggersundvej-Oustrupvej. Det var derfor oplagt at udføre arkæologiske forundersøgelser på bakken, og det resulterede altså i de tre nævnte lokaliteter.

På bakkeskråningen, hvor udgravningen af VMÅ 2453 fandt sted, var der kendskab til en boplads (sb. nr. 135) fra bondestenalderens tragtbægerkultur (ca. 3200 f.Kr.). Det var derfor også nødvendigt at lave en arkæologisk undersøgelse her, for at finde ud af om bopladsen strakte sig ind på det af vejtracéet berørte område.

3. Udgravningsmetode

En arkæologisk udgravning foregår på den måde, at man starter med at rømme muldlaget af, hvilket i dette tilfælde skete med en rendegraver. Når muldlaget er væk er det så muligt at se spor efter de forhistoriske anlæg. De fremstår som mørke pletter og plamager i den lyse undergrund. Dette er sporene efter de huller, som vore forfædre gravede til f.eks. husstolper, affald og brønde. Alle anlæg bliver så målt ind og tegnet i et fast målestoksforhold som oftest i 1:50 eller 1:100. På VMÅ 2450, VMÅ 2451 og VMÅ 2452 er alle anlæg tegnet i målestoksforhold 1:50, mens VMÅ 2453 er registreret i målestoksforhold 1:100. Udvalgt anlæg blev snittet med skovl og graveske, hvilket vil sige, at den ene halvdel af anlægget graves væk, hvorved dybden og formen kan registreres. Alle snittede anlæg blev tegnet i målestoksforhold 1:20. Alle anlæg blev topnivelleret, og alle snittede anlæg blev desuden bundnivelleret. Udvalgte feltkoordinater blev indmålt med GPS, hvorved det var muligt at lave en nøjagtig geografisk referering af de udgravede felter.

4. Undersøgelsens resultater

De fund og anlæg, der fremkom ved de arkæologiske undersøgelser af de fire lokaliteter, strækker sig over flere perioder af oldtiden, se vedlagte tidstavle. Der blev fundet en grav, et kulturanlæg samt bebyggelse og bopladsaktivitet. Disse anlæg vil blive gennemgået i kronologisk rækkefølge fra de ældste fund til de yngste fund. I teksten vil der blive henvist til museets journalnummer på fundene, se kap. 5 og vedlagte kortbilag.

Bondestenalderen

Bondestenalderen (også kaldet neolitikum) varede fra ca. 3900 f.Kr til ca. 1800 f.Kr. Det var i denne periode landbruget blev indført i Danmark både i form af jordbrug og dyrehold. Af kornsorter blev der udnyttet primitive arter af byg (nøgen 6-radet byg) og hvede (emmer og enkorn), og de dyr der blev holdt var får, ged, tamokse og i mindre grad svin. Jordbruget var et svedjebrug, hvor man fældede et lille stykke af skoven, som man efterfølgende brændte af. Det afbrændte område blev derefter dyrket, indtil det var udpint, hvorefter man ryddede et nyt stykke af skoven. Der blev gjort fund fra bondestenalderen på henholdsvis VMÅ 2450 og VMÅ 2453.

På VMÅ 2453 blev der fundet en grube fra bondestenalderens tragtbægerkultur fra ca. 3200 f.Kr. Tragtbægerkulturen har fået sit navn fra periodens lerkar, som alle har mere eller mindre tragtformet hals. I gruben blev der fundet flintafslag samt keramik. Det er ud fra ornamentikken på keramikken, at det er muligt at datere gruben til ca. 3200 f.Kr. Gruben er sandsynligvis en del af en

kendt boplads (sb. nr. 135), som ligger placeret på marken op til udgravningen. Denne boplads er ikke udgravet, og pladsens udstrækning er derfor ikke kendt.

På VMÅ 2450 blev der udgravet en meget nedpløjet gravhøj. Der var kun et ganske tyndt lag på ca. 40 cm tilbage af selve højfylden, men det var alligevel muligt at finde den centrale grav i højen. Højen var bygget i to faser, det betyder, at man på et tidspunkt har valgt at udbygge den oprindelige gravhøj. Udbygningen er sandsynligvis sket i forbindelse med, at man har foretaget yderligere en begravelse i højen. Men det var ikke muligt at finde andre grave end den oprindelige centralgrav pga. den kraftige nedpløjning af højen. Den oprindelige gravhøj havde en diameter på ca. 14 m. Ved foden af højen var der anlagt et 1-1,5 m bredt stentæppe som afslutning på højen. Siden hen er højen blevet udvidet til en diameter på ca. 20 m. Hvornår dette er sket vides ikke, men det er muligt at det er sket samtidigt med anlæggelsen af kult anlægget i den sidste halvdel af bronzealderen. Det kan dog også lige så vel være sket på et tidligere tidspunkt. Ved foden af den udvidede høj var der sat en randstensskæde af store sten, og udenfor denne var der gravet en lav smal grøft. I den oprindeligt byggede høj blev der som nævnt fundet en grav. Graven var 2,9 m lang og 1,8 m bred. Graven var meget forstyrret, og den må være blevet plyndret. Hvornår plyndringen har fundet sted, er det ikke muligt at udtale sig om. Det kan lige såvel være i oldtiden som i nyere tid. I den sydlige del af graven var der et uforstyrret parti. Her blev der fundet to fladehuggede pilespidser af flint.

Pilespidser fra centralgraven i gravhøjen på VMÅ 2450. De er fladehugget – en teknik, hvor flere hundrede meget små, fine "skæl" presses af flinten med en trykstock af f.eks. hjortetak.

Pilespidserne indikerer, at der er tale om en mandsgrav. En amatørarkæolog har fundet en flintdolk på gravhøjen. Den stammer måske fra graven, og er i forbindelse med forstyrrelsen af graven kommet op til overfladen. På baggrund af pilespidserne skal graven dateres til den sidste del af bondestenalderen (2400 f.Kr–1800 f.Kr) også kaldet dolktid. Denne periode kaldes dolktid pga. at der ofte er nedlagt flintdolke i grave og i offerdepoter, hvilket, amatørarkæologens fund af en flintdolk også kunne tyde på, har været tilfældet ved denne grav.

Bronzealderen

Bronzealderen strækker sig fra ca. 1800 f.Kr til 500 f.Kr. Bronzealderen bliver opdelt i to perioder, ældre bronzealder (1800 f.Kr til 1000 f.Kr) og yngre bronzealder (1000 f.Kr til 500 f.Kr). Der er en del sociale- og samfundsmæssige forskelle mellem de to perioder, men en af de mest markante er, at man i ældre bronzealder begraver de døde som hele lig, mens man i yngre bronzealder kremerer de afdøde inden begravelsen. Landbrugsmæssigt sker der ikke den store udvikling i bronzealderen i forhold til bondestenalderen, men man begynder at udnytte hirse, og i yngre bronzealder bliver spelt også mere almindelig, og havre forekommer, men dog kun sporadisk. Fra bronzealderen er der gjort mange fund, som kan relateres til den religiøse og kultiske sfære. Af de mere kendte fund kan nævnes Egtvedpigens grav, Solvognen, lurerne samt talrige helleristninger. Der blev gjort fund fra bronzealderen på VMÅ 2450, og dette fund har netop relation til bronzealderens kult.

På VMÅ 2450 blev der op mod gravhøjen fundet et anlæg bestående af to halvmåneformede grøfter, som tilsammen dannede en kreds med en stor åbning ind mod højen og en mindre åbning væk fra højcentrum (se vedlagte oversigtstegning). Anlægget er dateret til yngre bronzealder (1000–500 f.Kr). Grøftanlæggets form indikerer, at anlæggets funktion har været at lukke noget inde, eller at holde noget ude. Arealet inden for grønftanlægget er i hvert fald afskærmet fra omverdenen og har det brede ”udsyn” ind mod gravhøjen. Det er uklart om grønftanlægget har udgjort en form for bygningsværk. Der er ikke fundet sport efter stolper i grønfterne, det eneste, der er i grønfterne, er sten, som muligvis kan have støttet stolper.

Denne type anlæg i forbindelse med gravhøje er endnu ganske sjældne. Før opdagelsen af anlægget ved VMÅ 2450 havde man blot kendskab til 13 anlæg, som alle er fundet omkring Holstebro, Skive og Viborg. Grønftanlægget ved VMÅ 2450 er altså det første registrerede i Himmerland.

Grønftanlæggene er mellem 4,5 og 9 m i diameter og anlægget ved VMÅ 2450 er med sine 9 m i diameter et af de største. Disse cirkulære anlægs placering ved gravhøje indikerer en tilknytning til gravkulten. Denne tolkning understøttes af fund af brandgrave i og umiddelbart uden for flere af grønftanlæggene, dog ikke på VMÅ 2450 da denne høj var for nedpløjet til, at det var muligt at finde disse grave. De halvcirkulære anlæg er altid placeret på syd- eller østsiden af gravhøjen, dette peger i retning af, at solen har haft indflydelse på placeringen og orienteringen af anlæggene. Inden for grønftanlæggene er der i flere tilfælde (også ved Baunehøj) fundet indre anlæg, som muligvis kan tolkes som en form for altre eller et indre aflukke. Grønftanlæggene har sandsynligvis været anvendt ved religiøse handlinger i forbindelse med begravelser i yngre bronzealder.

Jernalderen

Jernalderen strækker sig fra 500 f.Kr fødsel til 1050 e.Kr (vikingetiden er en del af yngre jernalder) og er opdelt i ældre jernalder (500 f.Kr – 400 e.Kr) og yngre jernalder (400 e.Kr – 1050 e.Kr).

Samtlige jernalderfund fra de fire undersøgte lokaliteter stammer fra ældre jernalder. I jernalderen sker der en vis udvikling i, hvilke typer kornsorter der bliver udnyttet. I starten af ældre jernalder ophører man med at dyrke enkorn, og i tidsrummet efter Kristi fødsel ophører dyrkningen af spelt, emmer, hvede, hirse og nøgen 6-radet byg. Omkring Kristi fødsel bliver den avneklædte 6-radede

byg hovedkornsorten, og havren bliver også almindelig. Rugen indvandrer, men i ældre jernalder er den endnu blot en ukrudtsplante. Hør bliver almindelig efter Kristi fødsel.

Både i ældre jernalder og i bronzealderen er den almindeligste bebyggelsesstruktur, at man bor på enkeltgårde, som består af et langhus med et eller flere småhuse tilknyttet. Langhusene har typisk været opdelt i to dele, en beboelsesdel - normalt mod vest, og en stalddel - som oftest mod øst. Man har også kendskab til landsbyer fra ældre jernalder, men det er ikke det normale, at man har bosat sig i landsbyer. Der blev gjort fund fra jernalderen på VMÅ 2450, VMÅ 2451 og VMÅ 2452.

På VMÅ 2451 blev der fundet et befæstet gårdsanlæg fra omkring 150 f.Kr (se vedlagte tegning af det befæstede gårdsanlæg). Gårdsanlægget bestod af en gårdsplads, et treskibet langhus (HUS III) på ca. 140 m² (6 x 23 m) og et lille treskibet hus (HUS I) på 45-50 m² (ca. 5,5 x 8,5 m). I ældre jernalder var tagets vægt ikke som i dag placeret på husets ydervægge, men derimod på to rækker af tagbærende stolper, som var placeret inden for vægforløbet. Herved bestod husene af et midtskib samt to mindre sideskibe, og heraf kommer udtrykket, at husene var treskibede. Omkring husene og gårdspladsen var der et palisadehegn bestående af kraftige tætstillede træstammer, som var nedsat i forbandt i en grøft. Palisaden havde port mod både nord og syd. Palisadehegnet indhegnede et område på ca. 550 m².

At finde en befæstet gård fra denne periode er et særsyn, man har godt nok kendskab til gårde, som er indhegnede, men i disse tilfælde er indhegningen væsentligt spinklere, og det indhegnede område er også betragteligt mindre. Gårdens langhus er også noget større, end hvad der er almindeligt for periodens langhuse, da et normalt langhus fra denne periode sjældent er over 16 m langt. Der er også andre detaljer ved langhuset, som gør at det skiller sig ud fra de almindeligste typer af huse fra førromersk (500 f.Kr – år 0), eller keltisk jernalder som denne periode også kaldes. Den østligste halvdel af huset var gravet op til 50 cm ned i forhold til resten af huset, og der var anlagt en stengang, som førte ned i den nedgravede del. Stengangen, som førte ned i nedgravningen, havde den lidt pudsige detalje, at den indeholdt en del sløjfede kværnsten (På et tidspunkt ved brug bliver kværnsten enten for konkave, eller de knækker. Dette betyder at man kasserer dem og laver nye.). Den østlige del af husene i førromersk jernalder er som oftest brugt til stald, og det er da også muligt at dette har været funktionen i den nedgravede del af huset. Man har kendskab til huse fra ældre jernalder, som har nedgravet østdel, men det er bestemt ikke almindeligt. Det var muligt at iagttage, at man på et tidspunkt har revet langhuset (HUS III) ned for at genopføre det på samme sted. Dette betyder, at man sandsynligvis har beboet gården i forholdsvis lang tid måske helt op til 80 år. Da der ikke er spor efter, at huset på et tidspunkt er nedbrændt, er udskiftningen sandsynligvis sket, da træværket i huset var udtjent, hvorfor det var nødvendigt at genopføre det med nyt træ. Træværket i et langhus har typisk en levetid på omkring 30 år og næppe meget mere end 40 år.

Gården har været beboet i et tidsrum inden for perioden 200 f.Kr til 100 f.Kr, hvilket er bestemt ud fra skår fra lerkar, som er fundet på pladsen. At gården er befæstet, kan måske hænge sammen med bestemte politiske forhold i Vesthimmerland på netop dette tidspunkt. Mindre end 5 km sydøst for gården ligger den befæstede landsby i Borremose. Her er der ikke tale om en enkelt gård, hvorom der er blevet opbygget et forsvarsværk, men derimod om en hel landsby. Borremose-fæstningen er beboet i tiden fra 300 f.Kr og op imod Kristi fødsel. Borremose-fæstningen og nu også det nye fund af den befæstede gård ved VMÅ 2451 tyder på, at området omkring Aars ikke just har været et fredeligt område i førromersk jernalder.

På VMÅ 2451 blev der fundet yderligere et treskibet langhus (se vedlagte tegning), dette hus var yngre end det befæstede gårdsanlæg og er sandsynligvis fra tiden omkring Kristi fødsel. Huset (HUS II) var ca. 145 m² stort (5,75 m x 25 m).

På VMÅ 2452 blev der fundet en del gruber og stolpehuller. Enkelte af disse anlæg kunne ud fra fund af keramik dateres til førromersk jernalder (500 f.Kr.–år 0). Der blev ikke registreret en decideret bebyggelse på pladsen, men gruberne og stolpehullerne må alligevel afspejle bopladsaktivitet. Det må derfor forventes, at det vil være muligt at finde en tilhørende bebyggelse på den tilstødende mark.

I den sydlige del af VMÅ 2450 blev der fundet et hegnsløb (se vedlagte tegning). Dette hegn løber ud fra to treskibede langhuse. Disse langhuse er endnu ikke færdigudgravede, da de ligger uden for det af kørebaneudvidelsen berørte område, og udgravningen forventes afsluttet i foråret 2005. Husene er henholdsvis ca. 75 m² og 85 m² store. Husene ligger placeret på hver sin side af en brolagt gårdsplads. Det længste hus har ligesom HUS III på VMÅ 2451 en nedgravet del. Men modsat HUS III, hvor det var østdelen, der var nedgravet, er det her vestdelen. Af interessante fund, som indtil nu er dukket frem ved udgravningen af husene, kan nævnes en kop (se foto), som er fundet i en grube i det mindste af husene.

Derudover blev der i stenlægningen mellem husene fundet en mortersten og flere sløjfede kværnsten. Mortersten har ligesom vore dages mortere været brugt til at støde bl.a. frø til madlavningen. De har typisk været placeret mellem ildstedet og husets vestgavl, altså i beboelsedelen af huset. Efter endt brug er morterstenen sekundært blevet anvendt i brolægningen. Det må forventes, at hegnet har været en del af et gårdsanlæg sammen med de to langhuse. Da gården endnu ikke er færdigudgravet, foreligger en hel præcis datering endnu ikke, men alt tyder på, at gården er fra ældre romersk jernalder (år 0 – 150 e.Kr.).

Kop fra grube i langhus på VMÅ 2450

5. Faktuelle oplysninger

Vesthimmerlands Museums j.nr.:	VMÅ 2450 Baunehøj 1 VMÅ 2451 Baunehøj 3 VMÅ 2452 VMÅ 2453
Sogn, herred, amt: Dansk Kulturhistorisk Centralregister:	Aars, Aars, Aalborg 12.08.14, sb. nr. 82 (VMÅ 2450), sb. nr. 311 (VMÅ 2451), sb. nr. 312 (VMÅ 2452) og sb. nr. 135 (VMÅ 2453)
Kulturarvstyrelsens j.nr.:	FOR 2003-2122-0505 (VMÅ 2450), FOR 2003- 2122-0506 (VMÅ 2451), FOR 2003-2122-0507 (VMÅ 2452) og FOR 2003-2122-0508 (VMÅ 2453)
Bygherre:	Nordjyllands Amt, Niels Bohrsvej 30, 9220 Aalborg Øst
Lodsejer:	Nordjyllands Amt, Niels Bohrsvej 30, 9220 Aalborg Øst Niels Toldbod, Pugholmvej 9, 9600 Aars
Samlet areal:	ca. 3000 m ²
Muldafrømning:	NCO Byg, Aars A/S
Deltagere i udgravningen:	Cand.phil. Charlotta Lindblom, mag.art. Benita Clemmensen og mag.art. Niels Terkildsen.

Dokumentationsmaterialet bestående af beretninger, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Vesthimmerlands Museum, Søndergade 44, 9600 Aars.

Undersøgelsen er betalt af bygherren, Kulturarvstyrelsen og Vesthimmerlands Museum.

6. Litteratur

I det følgende vil der blive foreslået litteratur, hvor det vil være muligt at finde uddybende materiale om de nævnte perioder, og den type anlæg der er blevet fundet.

Oversigtslitteratur om de forhistoriske perioder og anlæg:

Jensen, Jørgen: Danmarks Oldtid bd. 1-3. 2001-2003.

Danmarkshistorien, Stenalderen, bronzealderen og jernalderen. Forlaget Sesam.

Litteratur om yngre bronzealders kulturanlæg:

Hornstrup, Karen M. 2001: Bronzealderen. I: Skive kommunes historie fra oldtid til 1880 (red. Gudrun Gormsen, Inge Kjær Kristensen, Niels Mortensen og John Simonsen). S. 47-58.

Nielsen, Bjarne H. og Jens-Henrik Bech 2004: Bronzealderens kulthuse i Thy. Anlæg med relation til gravkulten. I: Kuml 2004 (red. J. Laursen). S. 129-159.

Litteratur om befæstede landsbyer:

Eriksen, Palle og Per Ole Rindel 2005: Den vestjyske borg. I: Skalk, februar 2005 nr. 1.

Vesthimmerlands Museum d. 1. marts 2005

Benita Clemmensen
Mag.art.

Niels Terkildsen
Mag.art.